

Theatrum historiae 31 (2022)

DOI:10.46585/th.2023.31.03

Pruská okupace Prahy 1866 ve světle dokumentů archivu hlavního města

Petra VOKÁČOVÁ

Abstract: While the international political and military issues of the Austro-Prussian War and the effects of the Prussian invasion on selected regions of the Czech lands in 1866 enjoy consistent attention from historiography, contemporary life in Prague – occupied at the time without a fight – paradoxically ranks among the less explored subjects. The following study deals with the events of the summer months of this year, focusing on the key role of the local city government led by the burgomaster Václav Bělský. The author recaps existing works on the topic and presents relevant documents preserved for this period in the Prague City Archives: minutes from council meetings, the agenda of the praesidium, accounting materials, charters, manuscripts, narrative sources, documents of artistic reception, and others. Through the optics of these sources the author shows how city councillors and representatives undertook to supply the occupying garrison and secure public order, while also recalling their care for refugees, the wounded, the unemployed, and starving people. This includes the essential fact that maintaining the viability of the Bohemian capital and preventing fatal losses was successful despite the absence of provincial armed forces, as well as the state authorities and the majority of the assembly, which had been evacuated from Prague in advance.

Keywords: Austro-Prussian War of 1866, occupation, Prague, Václav Bělský, Prague City Archives

---

Krátce po osudném střetnutí u Hradce Králové 3. července roku 1866, když vítězní Prusové začali pronásledovat poraženou rakouskou Severní armádu k Olomouci a Vídní, dala se část jejich sil na pochod také ku Praze. Za pět dní od ničivé bitvy obsadilo osm tisíc vojáků a dvě stě důstojníků gardové zeměbranecké divize pod velením generálmajora Adolfa von Rosenberg-Gruszczyńskiego hlavní město království, kde pruské vojsko s dalšími obměnami setrvalo až do 18. září. Dvaasedmdesátidenní okupace české metropole se obešla bez ozbrojeného konfliktu a měla veskrze spořádaný průběh; nejspíše z toho důvodu nebudila nikdy později takový zájem veřejnosti jako místa bojových operací. Přesto, anebo možná právě proto zanechala však v soudobých dokumentech barvitě stopy.

Zásluhu na tom má kromě jiných mužů, jenž posledního dne měsíce srpna, tedy nedlouho po uzavření míru, adresoval pražskému prezidiu rady a magistrátu list následujícího

znění: „Doba posléze minulé války a následního potom opanování města Prahy vojskem pruským jest tak velmi důležitá, že všeliké i sebe nepatrnější písemnosti, ježto se toho týkají, v časech budoucích a zajisté po stoletích budou velmi hledaným pramenem a pomůckou v dějepisu království Českého vůbec a hlavního města jeho zvláště. Pokud se tyto udalosti týkají města Prahy, mám za to, že především archiv městský povinen jest o to pečovati, aby aspoň přepisy všech takových pramenů historických v něm se zachovaly, tak aby potomci naši nemusili z lecjakých kalných a nepravých zřidel vážiti zprávy své, a všeliká zásluha časů našich aby i v budoucnosti došla bez umenšení svého pravého i hodného ocenění.“¹ Autorem vzletně stylizovaného dopisu nebyl nikdo menší než Karel Jaromír Erben – český historik, spisovatel a básník, v daném kontextu však především první archivář hlavního města Prahy, který tímto avizoval nutnost založení sbírky listin vztahujících se k právě minulé okupaci a oficiálně požádal úřady městské samosprávy o předání relevantních písemností archivu.

Dramatické události toho léta našly skutečně odraz v díle řady autorů, ať už očitých svědků či pozdějších dějepisců. Ve snaze o rekapitulaci dění vyšel již v roce 1867 tiskem konvolut příloh německy psaného pražského deníku *Politik* z předchozího roku, komentujících v chronologickém sledu průběh války nejen v hlavním městě, ale i celých Čechách.² Kromě toho je známo, že atmosféru obsazené Prahy zachytili ve své žurnalistické tvorbě Jan Neruda a Vítězslav Hálek. Nejpodrobněji ze současníků ji vylíčili spisovatel Karel Sabina a publicista Servác Heller, zatímco nestor českého dějezpytu prusko-rakouské války, literát Otakar Jedlička, se pražskou okupací zabýval jen marginálně.³ Mimoto vděčíme pamětem profesionálního vojáka, všestranně talentovaného c. k. polního podmaršála Emanuela Salomona z Friedbergu-Mírohorského za krátký, leč osobitý popis situace spojené s odchodem rakouské armády z metropole a následným příchodem Prusů.⁴ V rámci

1 Dopis Karla Jaromíra Erbena prezidiu rady a magistrátu, v archivu městském v Praze, 31. srpna 1866, prez. 1. září 1866, Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), Sběrka úředních knih a rukopisů (dále SÚKR), Konvolut písemností k válečnému roku 1866 III. (*Okupace pruská r. 1866. Akta prezidiální*), sign. 3593, s. f.

2 *Geschichte der Preußischen Invasion und Okkupation in Böhmen im Jahre 1866*, Prag 1867, s. 301–438.

3 Jan NERUDA, *Válečný rok 1866*, Praha 1924; *Sebrané spisy Vítězslava Háška*, k vydání uspořádal, úvodem a poznámkami opatřil Jan Voborník, díl IV.: *Feuilletony*, Praha 1907, s. 166–186; Karel SABINA, *Kronika války Prusko-Italsko-Rakouské. Prostonárodní vyličení událostí na bojišti severním a jižním v roce 1866*, Praha 1868, s. 137–169; Servác HELLER, *Válka z roku 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky*, Praha 1895, s. 323–435; Otakar JEDLIČKA, *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866*, díl 1–3, Pardubice 1883. Na pruskou invazi v mimopražském prostředí vzpomínali později také beletristé Antal Stašek, Alois Jirásek a Ignát Herrmann – viz Josef ŠRÁMEK, *Válečné události roku 1866 ve vzpomínkách spisovatele Antala Staška (1843–1931). Příspěvek k recepci historie prusko-rakouské války*, Královéhradecko 12, 2021, s. 147–156.

4 [Emanuel Salomon FRIEDBERG-MÍROHORSKÝ], *Vzpomínky na válečný rok 1866 vyňaté z paměti vyššího důstojníka*, Praha 1906², s. 264–265.

širšího pojednání o správním vývoji Prahy věnoval okupaci později stručný pasus Miloš Václav Kratochvíl.⁵

Téma bylo fakticky znovuobjeveno až novodobými historiky, když jej Otto Urban zahrnul do své *Vzpomínky na Hradec Králové*.⁶ Zevrubněji jej poté zpracoval Pavel Bělina v *Dějínách Prahy*, méně již v monografii *Válka 1866* napsané spolu s Josefem Fučíkem anebo v rámci *Velkých dějin zemí Koruny české*.⁷ Řadu cenných detailů ze života obsazené metropole přinesla ovšem studie Alexandry Špiritové zaměřená jinak komplexně na proces poválečného odškodnění obyvatel Čech.⁸ Stěžejní milníky okupace shrnul dále Jiří Pešek v syntéze *Praha* publikované se spoluautorem Václavem Ledvinkou.⁹ Do jisté míry převratný pokus o zmapování událostí v metropoli představuje kvalifikační práce Karolíny Kalecké *Reflexe války 1866 v Čechách v městském prostředí na příkladu Prahy*, jež vznikla převážně na základě výpovědí protokolů schůzí městské rady a denního tisku.¹⁰ Recentně se problému dotkli Vojtěch Kessler a Josef Šrámek při komparativním zkoumání role českých a moravských pevnostních měst během tehdejšího konfliktu.¹¹

Cílem následující pramenné sondy do fondů a sbírek archivu hlavního města je představit rozmanité a dosud zdaleka nevyčerpané zdroje pro výzkum této pozoruhodné kapitoly pražských dějin – kapitoly, jež zůstává paradoxně opomíjená ve srovnání s tím, jakou pozornost historiografie věnovala a věnuje průběhu prusko-rakouské války v jiných regionech a zemích.¹²

-
- 5 Miloš [Václav] KRATOCHVÍL, *O vývoji městské správy pražské od roku 1848*, Praha 1936, s. 75–76. Za upozornění na tuto publikaci vděčím své kolegyni Mgr. Petře Slámové.
  - 6 Otto URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové (Drama roku 1866)*, Praha 1986, s. 254–255, 375–377; obecně k politickému kontextu TÝŽ, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 200–211.
  - 7 *Dějiny Prahy II. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, Jaroslav Láník – Jan Vlk (red.), Praha – Litomyšl 1998, s. 149–155; Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha – Litomyšl 2005, s. 588–589; Michael BOROVIČKA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA – Pavel BĚLINA, *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. XII.a 1860–1890, Praha – Litomyšl 2012, s. 136–145.
  - 8 Alexandra ŠPITOVÁ, *Válečné odškodnění obyvatelstva v Čechách po roce 1866*, *Paginae Historiae* 4, 1996, s. 182–205.
  - 9 Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK, *Praha*, Praha 2000, s. 471–473.
  - 10 Karolína KALECKÁ, *Reflexe války 1866 v Čechách v městském prostředí na příkladu Prahy*. Bakalářská práce pod vedením prof. Ivana Šedivého, Ústav českých dějin FF UK, Praha 2012. Za upozornění na tuto práci i za další podněty a odkazy na literaturu vděčím své kolegyni dr. Martině Power.
  - 11 Vojtěch KESSLER – Josef ŠRÁMEK, *Nedobytá, přesto poražená. Pevnostní města Čech a Moravy v prusko-rakouské válce roku 1866*, *Documenta Pragensia* 41 (v tisku).
  - 12 Jiří HUTEČKA – Josef ŠRÁMEK, *Úvodní slovo: Ve stínu jubilea*, in: Jiří Hutečka – Josef Šrámek et al., *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*, Hradec Králové 2018, s. 6–7; Vojtěch KESSLER – Josef ŠRÁMEK, *Quo vadis bellum germanicum? Zamyšlení nad historiografií prusko-rakouské války roku 1866*, in: Jana Čechurová – Jiří Žemlička a kol., *Souboj mečů, idejí a charakterů. K životnímu jubileu prof. Ivana Šedivého*, Praha 2019, s. 119–131.

Pražané se dlouho nevzdávali naděje, že jejich město zůstane pruské invaze ušetřeno.¹³ Ačkoli první oficiální telegram o vývoji situace u Hradce Králové byl odeslán už večer po bitvě a v Praze zveřejněn následujícího dne, o jistém výsledku – jak známo – neměla zpočátku ponětí ani vítězná strana. Místní zpravodajové, sledující situaci východně od metropole, dál s proměnlivou spolehlivostí informovali o pohybu a chování nepřátelských vojsk, aniž by jejich zprávy vnášely do situace jasno.¹⁴ Jisté bylo jen to, že hlavnímu městu chybí síla, která by ho bránila, neboť rakouská armáda vyklidila zdejší pozice ještě před rozhodným okamžikem války. Praha byla 1. července prohlášena otevřeným městem, v důsledku čehož ji opustilo nejen zemské velitelství s vojenskou posádkou, ale také příslušníci státní policie a četnictva, většina poslanců českého sněmu včetně předsedy, nejvyššího maršálka království Karla hraběte Rothkirch-Panthen, a rovněž byrokraté místodržitelství v čele s Antonínem hrabětem Lažanským.¹⁵ Chaos to byl ovšem jen zdánlivý. Ve skutečnosti probíhala evakuace státních úřadů do bezpečí západních a jižních Čech podle plánu připravovaného pod taktovkou vídeňské vlády již od května.¹⁶ Avšak vinou dokonalého utajení stihl ještě onen závěrečný exodus způsobit veřejnou paniku. Tisíce Pražanů se daly preventivně na útěk ve strachu o svůj život, majetek či v obavách z údajného pruského verbování, jež vyvolaly zprávy v tisku.¹⁷

Správa veřejných záležitostí tím přešla na reprezentanty města v čele s purkmistrem, jímž byl tou dobou doktor Václav Bělský, vzděláním právník a povoláním zemský advokát.¹⁸ V politice se tento muž angažoval již od roku 1848, do pražského komunálního

13 Viz dopis [Antonína] Lažanského Václavu Bělskému, Praha, 1. července 1866, AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 III., sign. 3593, s. f.: „*Noch sind die Preussen nicht hier, noch kann der Wille der Vorsehung einer Invasion verhüten [...]*.“ Lažanský zde uvádí, že mu zemské vrchní velitelství sdělilo záměr opustit v případě nepřátelského obsazení město. Mluví o „*nepříteli, který snad přitáhne*“ a prosí purkmistra, aby udělal vše pro zachování všeobecného klidu a aby ho o průběhu událostí během dneška či zítřka informoval.

14 Viz dopisy adresované místodržitelskému prezidiu z Karlína, Mělníka a dalších míst, 6. července 1866, AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 III., sign. 3593, s. f. Tamtéž srov. také dopis korespondenta Hofmana pražskému purkmistrovi, Praha, 7. července 1866: „*Die gestrige Panique vor daher sehr gefürchteten preußischer Invasion scheint daher in einr eiligen Einräumung der telegrafen Apparate von böhm. Brod, /:wo ein ängstlicher Beamte mehr sah, als dort war:/ bis nach Prag, ihre Ursache zu haben. [...] Meine Ansicht, dass Prag immer noch von einer Okkupation befreit sein kann, wird durch Donnebauers Wahrnehmung, dass die preußischen Truppen nach Osten hin sich bewegen, erhärtet.*“

15 *Dějiny Prahy* II., s. 151–152; P. BĚLINA – J. FUČÍK, *Válka 1866*, s. 588–589.

16 A. ŠPIRITOVÁ, *Válečné odškodnění*, s. 186–190.

17 Viz znění vyhlášky z 13. července 1866, AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 III., sign. 3593, s. f.

18 K osobnosti a politice Václava Bělského blíže *Dějiny obecní správy král. hlav. města Prahy za léta 1860–1880*, Díl prvý: léta 1860–1870. Prvý svazek. Vydala obec královského hlavního města Prahy prací městského archivu, redakcí Vojtěcha Krausa, magistrálního adjunkta, Praha 1903, s. 21–53;

dění však zasáhl výrazněji teprve v souvislosti s obnovením samosprávy po vydání císařského říjnového diplomu. V prvních volbách uspořádaných po desetileté odmlce roku 1861 zvítězila suverénně pokroková strana, což vedlo na radnici k prosazení české většiny. Novým purkmistrem se stal František Pštross, jeho náměstkem právě Bělský; ten Pštrosse po jeho náhlé smrti dva roky nato vystřídal v úřadu purkmistra. Jakkoli od zavedení obecních voleb a vzniku zastupitelstva v revolučním roce pokročil již tehdy vývoj samosprávy o značný kus cesty, stály jmenovitě tyto dvě osobnosti na počátku mimořádně dynamické éry pražských dějin, v níž kromě jiného došlo k reorganizaci a jisté stabilizaci vnitřní hierarchie komunálních úřadů.

Podle obecního řádu z roku 1850 reprezentoval Prahu devadesátičlenný sbor zastupitelů neboli obecních starších, kteří ze svého středu volili městskou radu.¹⁹ Ta měla čtyřiačtyřicet členů volených vždy na rok, přičemž jako její pětadvacátý člen byl na tři roky volen purkmistr (starosta). Volbu purkmistra potvrzoval císař, jeho slib při slavnostní instalaci přijímal místodržitel. Také obecní starší byli voleni na tři roky, ovšem třetina z nich se každoročně měnila podle zavedeného systému doplňovacích voleb. Administrativu vlastní samosprávy měly na starosti městské (hospodářské) úřady – tedy hlavní pokladna, účtárna, stavební a hospodářský úřad a úřad berní. Nově došlo k ustavení více než dvou desítek tzv. sekcí coby poradních orgánů rady. Výkonným orgánem zastupitelstva byl magistrát. K němu dále příslušely pomocné úřady – mimo jiné třeba podatelna, výpravna, spisovna a od roku 1851 také nově zřízený archiv, jehož představený, archivář hlavního města Prahy, stanul později v čele této čtveřice spojených úřadů jako ředitel. V přenesené působnosti ovšem přebíral magistrát stále více státní agendy, což ve výsledku zásadně ovlivnilo jeho strukturu. V rámci magistrátního tzv. politického senátu se tak postupem doby ustálilo šest referátů: tržní, hospodářský, berní, popisní, školní a chudinský, zdravotní. Do přirozené působnosti obce spadala především správa jejího majetku, dále jmenování obecních úředníků a výměra jejich platů, organizování místní policie, péče o dláždění, osvětlení a čištění ulic, dozor nad městským hospodářstvím, obecními stavbami, tržními záležitostmi, vybranými kostely a školami, jakož i správa taxovních věcí, potravních výsad, cejchování a úřední knihovny. Přenesená působnost zase obcím ukládala povinnost zveřejňovat vyhláškami státní a zemské zákony, vybírat přímé daně, vést vojenskou konskripci, zajišťovat odvozy a ubytování vojska a vydávat povolení ke sňatkům. V zájmu zjednodušení se dá

Martina POWER – Petra VOKÁČOVÁ, *Václav Bělský*, in: Jana Konvičná – Martina Maříková (eds.), *První v obci. Purkmistři, starostové a primátoři města Prahy 1784–1989*, (v tisku).

19 *Dějiny obecní správy*, s. 135–153; Miloš [Václav] KRATOCHVÍL, *O vývoji městské správy pražské*, s. 59–81; *Osm století pražské samosprávy. Výstava o vývoji pražské městské správy od 13. století do roku 2000*, Glam-Gallasův palác 4. května – 6. července 2000, průvodce výstavou, Praha 2000, s. 66–70.

přítom říci, že zatímco městské úřady fungovaly převážně v rámci přirozené působnosti obce, úřadovaly magistrátní referáty spíše v působnosti přenesené.

Zpět ale k pohnutým událostem léta 1866. Prvního červencového dne se k jednání městské rady sešlo jedenadvacet účastníků v čele s purkmistrem, mezi nimi František Brauner, Josef Huleš, Josef Kaura, Alois Oliva, František Odkolek, Josef Prachenský, Jan Follberger, Karel Engelmayer, Bohumil Bondy, Štěpán Pollach, Bedřich Hancke, František Fürst, Josef Frič, Jan Bláha a Benjamin Fragner (v příštích dnech zasedajících ještě přibylo). Jak vyplývá z protokolu rokování, prohlásili se radní ve spojení s členy sboru obecních starších za permanentní orgán a stanovili napříště harmonogram společných schůzí dvakrát denně.²⁰ Ještě 1. července vyšlo tiskem Bělského povzbudivé svolání k Pražanům, které mimochodem ostře kontrastovalo se vzkazem vicemístodržitele Lažanského.²¹ „*Bude-li každý ve svém povolání a své působnosti upřímně plniti povinnosti své,*“ stálo v purkmistrově výzvě, „*tehdy můžeme s myslí pokojnou a s pevnou důvěrou osud města našeho poručiti prozřetelnosti boží.*“²² Z radnice a bran zaválaly bílé prapory, načež se delegace v čele s Václavem Bělským a pražským arcibiskupem, kardinálem Bedřichem ze Schwarzenbergu, vypravila 7. července blížícím se Prusům v ústřety, aby jim Prahu formálně vydala a jednala s nimi o podmínkách okupace. Zaslouží si zmínku, že se k této události dochovala ikonografická památka: obraz zpodobňující starostu Bělského, knížete Schwarzenberga a pruského podplukovníka Karla Ranische při setkání v obci Chvaly.²³ Malba, jež ovšem není součástí sbírek archivu, ale Muzea hlavního města Prahy, je zajímavá ještě v jiném ohledu – její autorství je totiž připisováno právě Václavu Bělskému, o jehož uměleckých zálibách víme ostatně i z jiných zdrojů.

Nazítří, 8. července, vstoupily pruské jednotky do Prahy. Záhy poté vyzvala okupační správa politické a správní úřady Českého království k návratu do země a uvedla, že „*jinak by se se zastupitelstvem městským a s představenstvy okresními jakožto s řízenci zákonnými bezprostředně řízení dělo.*“²⁴ Činnost místodržitelství byla v metropoli sice obnovena, ale pouze částečně, takže většina rekvizičních požadavků nakonec opravdu padla na

20 Protokol schůze rady městské, 1. července 1866, AHMP, Magistrát hlavního města Prahy I. (dále MHMP I.), Protokoly sborů městské správy 1784–1945, inv. č. 91, fol. 1–4, zde 3r; K. KALECKÁ, *Reflexe*, s. 13.

21 A. ŠPIRITOVÁ, *Válečné odškodnění*, s. 188; K. KALECKÁ, *Reflexe*, s. 17, pozn. 37.

22 Vyhláška z 1. července 1866, AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 III., sign. 3593, s. f.

23 Muzeum hlavního města Prahy (dále MuHMP), Předání Prahy pruské okupační posádce 7. července 1866 ve Chvalech, olej na plátně, inv. č. H 032 119/001, reprofoto: *Osm století pražské samosprávy*, s. 71.

24 Vyhláška z 16. července 1866, AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 III., sign. 3593, s. f.

bedra zastupitelů a radních.²⁵ Ti se nicméně příkladným způsobem zhostili náročného úkolu ubytování vojáků v pražských kasárnách, školách, palácích, hostincích, domech a seminářích.²⁶ Podobně jako jiné církevní budovy, zakusilo tehdy přítomnost cizí soldatesky rovněž Klementinum, ani její přítomnost však nedokázala zastavit v Univerzitní knihovně běžný provoz. Stejně tak obavy zdejšího bibliotekáře o cenné knižní svazky se ukázaly jako liché – neztratilo se nic, jen prouští důstojníci se údajně zajímali o mapy. „*Jediná nepřítomnost zbyla po nich,*“ vzpomínal budoucí kustod Josef Truhlář, „*že totiž okkupovaná čítárna musila se čistiti a novou podlahou opatřiti.*“²⁷

Obec kromě toho koordinovala provoz lazaretů a vlaků s raněnými vojáky a v neposlední řadě si musela poradit i s přílivem civilních obyvatel, prchajících do hlavního města z okupovaných oblastí severovýchodních Čech. Praha tedy nebyla – i s ohledem na nutné zásobování – neprodyšně uzavřena, pruské stráže hlídaly jen Staroměstskou radnici a posádkové velitelství na Malé Straně. Místní komandant Ranisch (vystřídaný později plukovníkem Genéem, generálmajorem Wittenhorst-Sonsfeldem a generálporučíkem Erichem) se usídlil na Malostranském náměstí a vrchní velitel Gruszczynski na Hradě, kam na sklonku července přibyl nově jmenovaný generální guvernér alias nejvyšší zemský vladař Království českého, pruský generál Eduard Vogel von Falkenstein.²⁸ Dne 3. srpna zažila Praha návštěvu samotného pruského krále Viléma I. ve společnosti korunního prince Bedřicha Viléma, náčelníka generálního štábu Moltkeho a premiéra Bismarcka.

Ubytování a vyživování početného vojska i zvířat a s tím spojené prakticky nekončící shánění povozů tvořilo pochopitelně hlavní nároky okupantů. Královské pruské velitelství stanovilo, že každému důstojníkovi náleží denně snídaně, oběd a večeře, nadto jedna láhev vína a šest cigar. Denní příděl na jednoho prostého vojáka obnášel libru masa nebo půl libry slaniny či špeku, tři libry brambor, případně půl libry hrachu, čočky, rýže, krup anebo přiměřené množství zeleniny či sušeného ovoce s knedlíky, „*tak aby se týž muž najedl,*“ dále dvě libry chleba, půl pinty (holba) piva, jeden lot kávy, jeden a půl lotu soli a tři loty tabáku. Koně měli za den dostat jedenáct a čtvrt libry ovsu, pět liber sena a osm liber slámy.²⁹ Shánění těchto komodit, včetně plnění dalších úkolů, lze průběžně sledovat

25 V Praze bylo prozatímně zřízeno detašované oddělení českého místodržitelství pod vedením Vojtěcha barona Hennigera – A. ŠPIRITOVÁ, *Válečné odškodnění*, s. 189. Srov. k tomu dopis Antonína Lažanského Václavu Bělskému, Plzeň, 17. července 1866, AHMP, MHMP I., Prezidium rady a magistrátu, manipulace 1866–1870, sign. E 3/4, kart. 154, s. f.

26 K. KALECKÁ, *Reflexe*, s. 19, 24–26.

27 Josef TRUHLÁŘ, *Dějiny bibliotéky Klementinské. K novému období vysokých škol Pražských*, Osvěta 12, 1882, č. 2, s. 656–663, 696–708, 813–825, zde 820. Za upozornění na tuto zmínku vděčím panu doc. Jindřichu Markovi.

28 S. HELLER, *Válka*, s. 279–280, 283, 312, 315, 330.

29 Vyhláška z 10. července 1866, AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 I. (*Okupace pruská r. 1866. Rekvisice I. Akta Komise zásobovací a ubytovací*), sign. 3591, s. f.

v aktech tzv. městské ústřední komise opatrovací, tedy v písemnostech, jež se – dodatečně svázané do tří objemných foliantů – dochovaly ve Sbírcce úředních knih a rukopisů Archivu hlavního města Prahy.³⁰ Dokumenty zahrnují jak požadavky pruské okupační správy, tak reakce pražské samosprávy, ale také komunikaci mezi jednotlivými městskými úřady a dokonce korespondenci se dvěma koncipisty místodržitelství, pány Franzem Schafářikem a Hugo Böhmem, kteří se dobrovolně přihlásili do služeb pražské obce. Především tu pak najdeme množství obchodních nabídek zasílaných magistrátu nejrůznějšími podnikateli.

Rekvírovalo se kdecu. Kromě potravin, koní, vozů, píce a steliva se Prusové dožadovali zejména prádla, nádobí, bot, kůží, látek, železných výrobků, papíru, topného dřeva a léků, včetně služeb nejrůznějších řemeslníků a zvěrolékaře. Nabízelo se zase hlavně obilí, mouka, chléb, seno, sláma, uzeniny a pálenka. V zájmu urychlení procesu byl na proplácení dodávaného zboží vyhotoven jednotný tiskový vzor. Obdobný blanket ve formě výzvy používal magistrát také na rekvírování koní a vozů a v zásadě stejně fungovaly i lístky vystavované tzv. městskými inspektory na finanční zálohy požadované k zaopatření vojska. Mimochodem, právě rozdělení zásobovacích okrsků podle jednotlivých kasáren mezi dozorce z řad obecních starších a radních poskytuje názorný obrázek o tom, kdo a jak vlastně na společném údělu participoval. Kromě výše zmíněných členů ustavujícího zasedání permanentní rady z 1. července zde figurují třeba jména Josefa Vlčka, Hynka Hlasivce, Jana Frice, Karla Makovského, Františka Hampejse, Josefa Neumanna, Antonína Jelínka, Jana Rubáše, Josefa Urbana, Václava Kunce, Aloise Veita, Josefa Stárky a dalších.³¹

Odvod koní vyhlášoval purkmistr veřejně, aby předešel situaci, že Prusové začnou zvířata vymáhat sami.³² Na rekvizicích povozů měli ovšem svůj podíl i mimopražští – konkrétně Smíchov, Karlín, Čimice, Chabry, Ďáblice, Unhošť, Klecany, Drasty, Vodochody, Miškovice, Brandýs, Říčany, Český Brod, Beroun, Hořovice, Točnick, Bzová, Sedlčany, Budenín, Mladá Vožice a další.³³ Často tak ale činili ke své vlastní škodě, protože zapůjčit vůz s koňmi do Prahy bylo evidentně jednodušší, nežli ho opětovně získat zpět. Tak se například starosta obce Skřípel vprostřed léta cítil již nucen napsat do hlavního města, že „*přistavenstvo žada praski purkmistrsvo, abi jim bili ti vozi vidaní, panevač [...] nemají načem zvážet obili spalích.*“³⁴ Podobných „vysvědčení“ se mezi akty opatrovací komise nachází celá řada,

30 Konvoluty písemností k válečnému roku 1866 I.–III., AHMP, SÚKR, sign. 3591–3593.

31 Rozdělení okrsků mezi městské inspektory z 11. července 1866, AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 I., sign. 3591, s. f. Srov. instrukci Václava Bělského kasárenským dozorcům a jim přiděleným obecním úředníkům, Praha, 11. července 1866, tamtéž, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 II. (*Okupace pruská r. 1866. Rekvisice II. Akta Komise zásobovací a ubytovací*), sign. 3592, s. f.

32 Vyhláška z 19. července 1866, AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 III., sign. 3593, s. f.

33 Konvoluty písemností k válečnému roku 1866 I. a III., AHMP, SÚKR, sign. 3591 a 3593.

34 Vysvědčení Františka Linkarta Václavu Bělskému, Skřípel, 21. července 1866, AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 II., sign. 3592, s. f. Srov. tamtéž podobná vysvědčení obcí Koloděje,

koneckonců zevrubné líčení toho, jaké peripetie mohly při takovém hledání ztracených koní nastat, zanechal hospodář Josef Nosek ve zprávě stavebnímu a hospodářskému úřadu.³⁵ Asi i proto býval obvykle v seznamech předvolaných drožkařů, fiakristů a formanů obsažen také poměrně dlouhý soupis těch, kteří se k odvodu nedostavili. Zejména ke konci srpna, při odchodu pruského vojska z Prahy, byla již morálka vlastníků povozů tak liknavá, že se je magistrát snažil přimět k povinnosti hrozbou pokuty. Samosebou jak jinak, než osvědčenou cestou předtištěného formuláře.³⁶

Vyhláška z 9. července stanovila, aby Pražané odevzdali do zbrojnice své zbraně, což se na druhý den skutečně stalo. „*Proud lidu za tím účelem přes kamenný most se valící byl nad míru pestrý, ba komický,*“ poznamenává k tomu pamětník tehdejších událostí Servác Heller. „*Chvillemi zdálo se, jakoby Karlovou ulicí, nábřežím a po starobylém mostě se valily kolonny novodobých amazonek: tisíce služebných dívek hrnuly se na Malou Stranu nesouce všelijaké, namnoze zhola směšné kusy zbraní.*“³⁷ Prusové nechali rovněž zastavit provoz a zamknout úřadovny císařské poštovní správy, přerušili načas i telegrafní spojení Prahy s Vídní, zato ale usilovně pracovali na obnově železničních tratí a dostavníkových linek do Pardubic, Liberce a Brna.³⁸ Oproti tomu pražské hospody směly být do desáté večerní hodiny otevřeny a také vydávání novin zůstalo (ku prospěchu tehdejších Pražanů a štěstí budoucích historiků) dovoleno pod podmínkou, že se jejich pisatelé vyvarují hanobit Prusko či naopak velebit císaře. Nedostatek zpráv ze zahraničí způsobený vážnoucími poštovními spojeními znamenal tedy pro redakce v důsledku větší omezení nežli restriktce okupantů. „*Ted' můžem vyprávět všechno, nevíme ale nic,*“ posteskl si na stránkách Národních listů s náznakem dvojsmyslné ironie Jan Neruda. „*Jak málomocna je nyní armáda novinářů! Jakou mívala jindy moc, jak je nyní slaba, vyhladověla, skoro tak jako bývá prý armáda, jejíž 'verpfliegssystem' nechává vojína třeba tři dni bez řádné stravy.*“³⁹

Jinak tomu bylo s příkladně zaopatřenou pruskou soldateskou. Ta měla nyní – zásluhou mikulovského příměří z 22. července – dostatek času kochat se krásami české metropole, a činila tak s nadšením, jež dalo vzniknout dokonce kurióznímu druhu vojenské turistiky. Dobové zprávy referují o tom, že se pruští vojáci celé dny procházeli po nábřeží, Příkopech či Staroměstském náměstí a že mnozí přijížděli obdivovat pražské památky až z venkova.⁴⁰

Líbeznice, Klíčany, Hostomice, Milešov, Kozárovice, Střezimíř, Hoštice a dalších.

35 Zpráva Josefa Noska stavebnímu a hospodářskému úřadu, Praha, 26. července 1866, AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 II., sign. 3592, s. f.

36 Viz zprávu z 28. srpna 1866, AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 III., sign. 3593, s. f.

37 S. HELLER, *Válka*, s. 370.

38 *Dějiny Prahy* II., s. 152–153; K. KALECKÁ, *Reflexe*, s. 21–22.

39 J. NERUDA, *Válečný rok*, s. 107–108.

40 S. HELLER, *Válka*, s. 285, 334.

Od spoluúčasti na veřejných oslavách narozenin císaře Františka Josefa I., během nichž došlo 18. srpna mimochodem třeba k odhalení nové kalendářní desky Josefa Mánesa na Staroměstském orloji, nedokázala okupanty kupodivu odradit ani momentální politická konstelace.⁴¹

Přerušením provozu železnice a pošty docházelo ovšem postupně k uzavírání pražských podniků, a tím k růstu nezaměstnanosti a chudoby. Z toho důvodu zveřejnili okupanti 17. července následující prohlášení: „*Vláda zemská jsouc ochotna, tržebnímu i živnostenskému obchodu popřátí všeliké zákonem dovolené ochrany, žádá sobě, aby překážky, pro které průmysl a obchod znovu ožiti nemůže, co nejdříve byly odstraněny. Z té příčiny vyzývají se všecy ústavy peněžné i úvěrné, i všickni úředníci závodů průmyslných, kteří se z města vzdálili, aby se ihned zase do něho navrátili, aby jak ve svém vlastním prospěchu, tak i v prospěchu průmyslu, kterýž jest na mizině, mohli zase pracovati. Poněvadž bezpečnost osoby i majetnosti výslovně se pojišťuje, nadějeme se, že ústavy, jichž se dotýče, podlé tohoto vyzvání zajisté se zachovají [...]*“⁴² Ve skutečnosti to byli opět především komunální politici, kdo zástupům bezprizorních lidí vytvořil pracovní příležitost. Patřilo výslovně k zásluhám purkmistra Bělského, že námezdní dělníci propuštění z továrních provozů získali nově možnost výdělků třeba na dokončení žižkovské plynárny, terénních úpravách letenského svahu, stavbě silnic či nového řetězového mostu. Na vlastní náklady vydržovala obec také personál vývařoven a pekáren a zajišťovala stravu chudým. Ruku v ruce s tím musela ovšem čelit i rozrůstajícím se řadám žebráků, kapsářů a poběhlic.

Aby zvládli udržet veřejný pořádek, rozšířili radní městskou gardu z řad dobrovolníků a ostrostřelců. „*Poněvadž obec pražská pro válku r. 1866 musela převzítí veškeré řízení c. kr. policie,*“ dočítáme se na stránkách sumovní účetní závěrky libeňského statku, „*za kterouž příčinou usnešenými sboru obec. starších z dne 2. a 14. července 1866 pak dekrety sl. rady městské čís. 49917, 50280 a 73753 obecní stráž rozmnožena na 200 mužův a oděvem letním i zimním opatřena byla. Pakže jiné ze správy té vzešlé výdeje z důchodův obecních zapráveny býti musely.*“⁴³ Ve fondu Archiv města Karlín (které tehdy ještě nebylo součástí, nýbrž předměstím Prahy) se dochovaly protokoly nočních hlídek občanských stráží vedené od 15. července do 22. srpna 1866. Jakkoli tu jde o zajímavé čtení, ze kterého lze poznat organizaci hlídek, jména povolanych, trasy pochůzek a další detaily, je nutné

41 Otto URBAN, *Vzpomínka*, s. 377. Pro zajímavost lze zmínit, že právě k této příležitosti vznikl drobný slavnostní tisk *Měsíčník hodin staročeských na Staroměstské radnici*, jež do své práce o historii orloje zahrnul městský archivář Karel Jaromír Erben. Autograf tohoto jeho díla je dnes rovněž součástí Sbírký úředních knih a rukopisů – AHMP, SÚKR, Konvolut rukopisů a tisků ke staroměstskému orloji, 1866, 1868, 2. polovina 19. století, sign. 3412. Za konzultaci děkuji své kolegyni Mgr. Janě Konvičné.

42 Vyhlaška královské pruské zemské vlády království Českého, [Praha, 17. července 1866], AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 III., sign. 3593, s. f.

43 AHMP, SÚKR, Účetní závěrka, 1866, sign. 6896, s. f.

přiznat, že navzdory očekávání dotyčný pramen žádné extempore místních obyvatel s okupanty nezmiňuje. Ve valné většině případů se tu jednalo o zadržení nočních výtržníků, zbloudilců či prostitutek, příležitostně o překvapivé odhalení „mladého muže s dívkou ležících v trávě“.⁴⁴ Ke konfrontaci s příslušníkem pruských jednotek došlo všehovšudy jednou, a to v noci z 18. na 19. července. Patrola č. 3, sestávající jako obvykle z jednoho střelce a čtyř neozbrojených měšťanů, vyrazila ve čtvrt na dvanáct na obhlídku dolní části Karlína, přičemž když „se tito pánové vrátili ve tři čtvrtě na jednu zpět, přivedli s sebou jednoho opilého pruského vojáka, který měl v hostinci U Drážďan rozeprti se svými kamarády.“ Protokol uzavírá daný případ s tím, že „tentýž zde byl držen a při skončení patrolovací služby v ranních hodinách propuštěn.“⁴⁵

Právě skutečnost, že se události toho léta obešly bez větších incidentů a Praha zůstala i přes obsazení nepřátelským vojskem ušetřena osudných ztrát, lze přičítat zejména příkladně disciplíně jak na straně městské, tak okupační správy. Ano, magistrát byl sice nepřetržitě zavalen rekvizičními požadavky všeho druhu, nicméně z dochovaných písemností současně vyplývá, že zájem na udržení pořádku a bezpečí ve městě měli i samotní okupanté. Notabene „šetrnost a přátelství“, jakož i úctu pro „dějepisná a národní práva“ a další nečekané „benefity“ nabízeli Prusové místním obyvatelům již v památné proklamaci z 8. července.⁴⁶ Rovněž jejich vyhláška, vyzývající uprchlé úředníky a obyvatele k návratu do zaměstnání a domovů, zmiňuje výslovně, že „neublíží se přece nijakž svobodě osobní a majetku soukromnímu“.⁴⁷ Obdobně upokojoval například starosta Bělský všechny držitele koní, kteří se vyhýbali zapůjčení potahů, že jejich vlastnickému právu nehrozí žádné nebezpečí.⁴⁸ A stejně tak třeba i transport pruských muničních zásob do Prahy byl záměrně odkloněn od centra metropole. Vedl nejprve po železnici do Bubenče a odtud dál povozy na Hvězdu a Petřín „za účelem odvrácení sebemenšího rizika pro město.“⁴⁹ Jak právem podotýká moderní historiografie, pro Prahu bylo nepochybně štěstím, že ji obsadila právě divize zeměbranců – starších, často již ženatých mužů a otců rodin, kteří spíše než po konfliktu toužili po návratu domů.⁵⁰ Ostatně vytríbený smysl okupantů pro vojenskou kázeň se nepřehlédnutelně zrcadlí už v jejich písemném oznámení pražskému magistrátu: že totiž úřední hodiny královské pruské komandatury jsou denně od 9 do 12 a od 15 do 18 hodin.⁵¹

44 AHMP, Archiv města Karlín, Protokoly nočních hlídek občanských stráží, 22.–23. července 1866, inv. č. 11, s. f., orig. něm.

45 Tamtéž, 18.–19. července 1866, orig. něm.

46 Prohlášení Královského pruského velitelství, [Praha, 8. července 1866], AHMP, SÚKR, Konvolut písemností k válečnému roku 1866 III., sign. 3593, s. f.

47 Vyhláška z 8. července 1866, tamtéž.

48 Vyhláška z 23. července 1866, tamtéž.

49 Viz k tomu písemnou agendu datovanou v Praze 30. července 1866, tamtéž, orig. něm.

50 *Dějiny Prahy* II., s. 152.

51 Oznámení královského pruského velitelství magistrátu, Praha, 19. července 1866, AHMP, MHMP I., Prezidium rady a magistrátu, manipulace 1866–1870, sign. E 3/5, kart. 154.

Ke stále přibývajícím rekvizičním nárokům a rostoucímu nedostatku oběživa se ovšem v průběhu léta přidala další rána – totiž epidemie cholery zavlečená Prusy na české území. Tuto neblahou epizodu, které i v Praze padl za obětí nemalý počet lidí, dokumentuje v rámci archivu ohledací protokol zemřelých na Starém Městě pražském.⁵² Nikoli ve vojenských, zato ale v měšťanských kruzích prokazuje výskyt infekční choroby od 2. srpna. Výslovně jako cholera se tu příčina úmrtí poprvé zmiňuje k 23. srpnu. Podobné záznamy pokračují až do konce prosince, souběžně s cholerou jsou však uváděny i související *Cholera tyfoida* a *Brechdurchfall*. Kromě toho je ve Sbírce map a plánů dochován plán Prahy postižené cholerou roku 1866, s největší koncentrací onemocnění a úmrtí opět právě na Starém Městě.⁵³

Jak vidno, sváděla česká metropole v roce 1866 rozličné jiné boje namísto těch ozbrojených, přičemž zejména finanční daň za „pokojnou“ okupaci byla nemalá. Již vícekrát zmiňovaný Servác Heller uvádí, že kromě vojska generálmajora Gruszczynského prošlo kolem hlavního města během letních měsíců ještě asi dalších 58 000 pruských vojáků a že za všechny dohromady vynaložila obec 454 216 zlatých. Spolu se škodami odhadovanými na 17 313 zl. a výdaji na zajištění veřejných prací 122 551 zl. mohly tak okupační náklady dosáhnout všehovšudy 594 080 zlatých.⁵⁴ V dopisu poslance českého zemského sněmu Franze Schmeykala adresovaného 18. července Františku Ladislavu Riegerovi z Prahy (v němž německý liberál mimochodem chválí skvělou a neúnavnou činnost městských reprezentantů v čele s purkmistrem) se můžeme dočíst, že krajně tísnivé rekvizice stály tehdy obec až 40 000 zlatých denně, a to kromě horentních výloh na nezaměstnané osoby.⁵⁵ Na základě dochovaného radního protokolu z 10. července lze ovšem upřesnit, že suma na zaopatření pruské okupační posádky v Praze i vojska Labského sboru rozloženého mimo metropoli činila za den přibližně 30 000 zlatých.⁵⁶

Rovněž dochované písemnosti účtárny královského hlavního města Prahy z roku 1866 k tomu mají co říct.⁵⁷ Podrobné, na první pohled pořádkumilovné finanční rozvahy

52 AHMP, SÚKR, Ohledací protokol zemřelých na Starém Městě pražském (*Todten-Protocoll für die Altstadt*), 1860–1867, sign. 3479. Vojtěch KESSLER, „S podzimem dostavil se zlý host.“ *Cholera ve válečném roce 1866 v pramenech osobní povahy*, *Opera Historica* 21, 2020, č. 2, s. 247–265, uvádí na s. 262, že v Praze tehdy podleho choleře 487 osob. Pro srovnání viz Josef ŠRÁMEK, *Vojákům kráčela v patách cholera aneb Dopady války v roce 1866 na obyvatele Královéhradecka*, *Scan* 31, 2021, č. 3, s. 21–24.

53 AHMP, Sbírka map a plánů, Příruční plán Prahy z roku 1866 se zakreslenými domy, kde se vyskytla r. 1866 cholera, dar rev. Hanouska r. 1966, sign. MAP P 2 E/6314.

54 S. HELLER, *Válka*, s. 355, 435.

55 *Příspěvky k listáři Dra Frant. Lad. Riegra*, sebral Dr. Jan Heidler, díl I., 1836–1871, Praha 1924, s. 165.

56 Protokol schůze rady městské, 10. července 1866, AHMP, MHMP I., Protokoly sborů městské správy 1784–1945, inv. č. 91, fol. 57–59, zde 58r; K. KALECKÁ, *Reflexe*, s. 29.

57 AHMP, SÚKR, Účet důchodů pražských – výpůjčka, 1866, sign. 6663; Účet důchodů pražských – fond výpomocného výboru, 1866, sign. 6664; Účetní závěrka, 1866, sign. 6896; Obecní rozpočet, 1866, sign. 7432.

účetního Jana Březnovského v nich s neochvějnou důsledností dokládají vše, za co pražská obec v roce 1866 utrácela, nicméně místy překvapivě ukazují, že v porovnání s výsledky předchozích let nevyznívala ekonomická bilance z doby okupace pro českou metropoli za všech okolností jen nevýhodně. Vysoko nad běžný standard stouply pocho-pitelně náklady na ubytování vojska, na zařízení kasáren a vojenských bytů, jejich úklid či vybavení ložním prádlem.⁵⁸ Značné byly také náhrady záloh „pro pekaře za zdělání chleba z erární mouky, embaláži za povozy a mýtné při jízdách, ohledně odesílání moriturních věcí c. k. vojenského eráru, za přípravek pro pruské vojsko a za posly, na levné potraviny v čas nouze, za předělávání polních kováren na přípravek, za půjčku K. pruskému vojenskému intendantovi (48.000 zl.), za všeliké rekvizice: vozy a. t. d.“⁵⁹ Oproti tomu záležitost služného dopadla toho roku krajně uspokojivě, neboť „v měsíci červenci 1866 skoro veškerému úřednictvu at. d. obecnímu vyplaceny byly půlměsíční zálohy následkem dekr. č. 48521 na uhrazení mimořádných výloh, které by z invaze pruské nastati mohly.“ Další množství peněz se logicky podařilo ušetřit kvůli rušení služebních míst, úmrtí, neplacení náhrad daní apod. Jako lukrativní se nakonec ukázala i složitá agenda kolem shánění a zapůjčování potahů, neboť „v dobu okupace pruské obec koně cizí krmila a ošetřovala, začož pak ke konci r. 1866 vlastníci náhrady konali.“ Vzrostl i celkový obnos peněz utržených za městské nemovitosti či uložených v eskomptní bance a spořitelně. „Příčina rozdílu příznivého je ta,“ objasňoval pan Březnovský, „že se r. 1866 větší stavby v nejlidnatějších ulicích vykonaly, tudíž také pozemky draže odprodaly“ a že „se r. 1866 více peněz ukládalo, nežli v 1864 a 1865.“ Paradoxně tak třeba i ve věci náhrad za užívání městských věznic a péči o jejich osazenstvo „výsledek je příznivější o 486 zl. 79,5 kr., poněvadž bylo toho roku více vězňů a hnanců, než v r. 1865.“

Okupace hlavního města království skončila podobně rychle jako začala. Dne 23. srpna byl v pražském hotelu U modré hvězdy v ulici Na příkopě podepsán mír a již 19. září opustili poslední nepřátelští vojáci české země.⁶⁰ Po odchodu Prusů následovala éra oslav, vyznamenání a odškodnění, která je z hlediska pramenné základny kapitolou sama o sobě. Vztahuje se k ní řada slavnostních adres a veřejných i soukromých blahopřání z archivní Sbírký listin určených svého času purkmistrovi, zastupitelům a radním.⁶¹ Sám Václav Bělský byl ještě v srpnu 1866 vyznamenán rytířským křížem rakouského Leopoldova řádu, na podzim téhož roku jmenován čestným měšťanem Prahy a podruhé zvolen starostou. Zasedl rovněž v komisi pro vyšetřování válečných škod. V následujícím roce přidal ke svým

58 Tamtéž, Obecní rozpočet, 1866, sign. 7432, pag. 79–80, 386.

59 Tamtéž, Účetní závěrka, 1866, sign. 6896, pag. 145. Odtud i následující citáty, pag. 143, 107, 127, 133 a 97.

60 M. BOROVIČKA – J. KAŠE – J. P. KUČERA – P. BĚLINA, *Velké dějiny*, s. 140.

61 AHMP, Sbírký listin (dále SL), sign. PPL I-2570; PPL V-601/6; PPL V-635/18; PPL V-635/21–23; PPL V-635/25. Viz také např. Slavnostní adresu Německého kasina s oceněním pražské městské rady za vedení města v době válečného ohrožení s podpisy, 1866, AHMP, SŮKR, sign. 2856.

vyznamenáním komturský kříž saského Albrechtova řádu a pruský Řád koruny. (Spojenec Rakouska saský král Jan I. vděčil Praze za válečný azyl, což mimo jiné dokládá jeho podpis s datem 26. června 1866 v pamětní knize vzácných návštěv na Staroměstské radnici.)⁶²

Václava Bělského pak císař 14. března 1867 „v uznání jeho svědomitosti a loajality, neochvějně zachované i v těch nejtěžších poměrech“ povýšil do rytířského stavu.⁶³ Bylo obvyklé, že erb nobilitovaného demonstroval jeho největší zásluhy a ani purkmistrův případ netvořil v této tradici výjimku. Stříbrný (bílý) štít a červené kosmé břevno symbolizovaly ve znaku novopečeného rytíře heraldické barvy Českého království, plamenný meč zase tíseň pruské okupace, palmová ratolest starostovo přičinění o zmírnění válečných útrap a hradební koruna věrné a snaživé plnění měšťanských povinností. Navíc dolní okraj erbu lemovala páska s výmluvnou devízou „*animo et fide*“, což značí: odvahou a věrností.

V souvislosti s pookupačními oslavami, umocněnými osobní návštěvou císaře v zemi, lze bezesporu za unikátní považovat vznik fotografií zachycujících udílení pamětních penězů členům obecní stráže na Staroměstském náměstí anebo slavnost, kterou na počest purkmistra Bělského uspořádali vděční dělníci na Letné. Zdokumentována byla ale například také stavba mostu Františka Josefa I.⁶⁴ Spolu s ojedinělými snímky raněných vojáků, zvěčněných ve společnosti lékařů před – často provizorními – nemocničními objekty, patří totiž tyto obrazové prameny (dochované ve sbírkách Archivu hl. m. Prahy, Muzea hl. m. Prahy a Akademie věd) k vůbec nejstarším svého druhu z pražského prostředí.⁶⁵ Pro pořádek je třeba uvést, že souběžně s prvními fotografiemi udržují vzpomínku na pruskou přítomnost v české metropoli rovněž ilustrace, například kresby doplňující publikace Karla Sabiny a Serváce Hellera.

Sporadicky jsou k dispozici také rukopisné narativní prameny a pokusy o kronikářské zaznamenání událostí. Patří sem německy psané svědectví doktora Josefa Urbana – pražského radního, který od června 1866 zastupoval purkmistra v nově zřízené c. k. ústřední přípravní komisi a během okupace patřil k městským inspektorům koordinujícím

62 AHMP, SÚKR, Pamětní kniha Staroměstské radnice, 1866–1919, sign. 3543, s. f.

63 Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv, Hofadelsakten, Allgemeine Reihe, Wenzel Bělský, Ritterstand, 1867, sign. 60.22. Za zprostředkování tohoto pramene vděčím svému kolegovi dr. Michalu Fialovi.

64 Snímky z 22. dubna 1867 (MuHMP, sign. H 173 755), 28. září 1866 (Ústav dějin umění Akademie věd České republiky – dále ÚDU AVČR) a z let 1865–1868 (AHMP, MuHMP, ÚDU AVČR) publikovaly Kateřina BEČKOVÁ – Miroslava PŘIKRYLOVÁ – Petra TRNKOVÁ, *Nejstarší fotografie Prahy / The Earliest Photographs of Prague 1850–1870*, Praha 2019, s. 331, 326–327, 210–217.

65 Tamtéž na s. 296 viz fotografii Františka Fridricha z roku 1866 zachycující vojáky před pražskou vilou Kinských (ÚDU AVČR, sign. 20 826). Podobný snímek lékařů a pacientů zhotovil Hynek Fiedler „na památku [...] dámám Amerického klubu [...] k upamatování ve činnost jejich ve prospěch raněných v červnu, červenci, srpnu a září 1866“ – Pavel SCHEUFLER, *Praha 1848–1918. Čtení nad dobovými fotografiemi*, Praha 1986, s. 264. K mimopražskému prostředí srov. Pavel MRKVIČKA – Jiří VILÍM, *Vzpomínka na rok 1866 na starých pohlednicích*, Hradec Králové 2010.

ubytování pruského vojska. Jeho zpráva, žánrově lavírující na pomezí autentického vyprávění a úředního hlášení, podává výpověď o stavu a zajišťování erárního majetku po odchodu rakouské armády a státních úřadů z Prahy, a dovoluje tak částečně nahlédnout do zákulisí obecní agendy ve vypjatých letních měsících toho roku.⁶⁶ Osobní povahu mají i dvě krátké vzpomínky tehdejšího velitele hasičského sboru Antonína Tůmy na činnost pražských hasičů během okupace, na jejich získání nového praporu a zejména slavnostní cvičení konané při návštěvě Jeho císařského Veličenstva v hlavním městě království.⁶⁷ Oba texty formulované v českém jazyce jsou Tůmovým autografem, pořízeným ovšem s časovým odstupem až v říjnu 1916, kdy bylo jejich pisateli 77 let. Další pamětník, Johann Ferdinand Schmidt von Bergenhold, je autorem německého deníku událostí v okupované Praze zasazených do širšího politického kontextu prusko-italsko-rakouské války.⁶⁸ Vystudovaný právník, magistrátní úředník a pozdější rada apelačního soudu Schmidt proslul jako znalec právních dějin, zejména českého horního práva, a byl vůbec zajímavou postavou tehdejšího vědeckého života.⁶⁹ Svůj *Material Tagebuch* zahrnující období od roku 1863, podrobněji pak od 15. ledna 1866 do 10. listopadu téhož roku, pojal jako sekvenci krátkých výtahů ze soudobých zpráv novin Bohemia, Prager Zeitung, Politik a Pražský denník (jež jsou dnes mimochodem všechny rovněž k mání ve Sbírce novin městského archivu) a místy je doplnil o vlastní pozorování či informace z doslechu. Na rozdíl od jeho ucelené „kroniky“, která bezprostředně reflektovala válečné události, neboť její čistopis byl dle Schmidtova záznamu dokončen ještě na sklonku roku 1866, zůstal naopak další z archivních rukopisů, *Praha za války pruské roku 1866 a válečná náhrada*, pravděpodobně torzem. V podstatě tu jde o neorganický soubor českých a německých opisů a výpisů z úředních dokumentů vztahujících se k inkriminovanému roku, jenž však evidentně vznikl později, snad rovněž v intenci budoucího historiografického sepsání.⁷⁰

Mezi archiváliemi lze překvapivě nalézt i doklady umělecké recepcce válečných událostí. Jde například o mši svatou od Václava Emanuela Horáka zkomponovanou na památku pruské okupace Prahy. Varhaník a ředitel kůru pražského chrámu Matky Boží před Týnem

66 AHMP, SL, JUDr. Urban podává zprávu o pruské okupaci v roce 1866, Praha, 12. září 1866, sign. AMP PPL II-496.

67 AHMP, SL, Hasiči. Vzpomínka tehdejšího velitele pražského hasičského sboru Antonína Tůmy na rok 1866, Praha, 26. října 1916, sign. AMP PPL II-3553; tamtéž, Hasiči. Vzpomínka Antonína Tůmy na získání praporu r. 1866, Praha, s. d., sign. AMP PPL II-3553/1.

68 AHMP, SÚKR, Deník materiálů k prusko-rakouské válce (*Material Tagebuch zur Geschichte des preußisch-oesterreichischen Krieges 1866, sowie jenes zwischen Italien und Oesterreich im selben Jahre mit besonderer Bedachtnahme auf die zu Prag eingetretenen Ereignisse [...]*), (1863) 15. ledna – 10. listopadu 1866, sign. 1827.

69 Dostupné online z URL: <https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_S/Schmid-Bergenhold_Johann-Ferdinand_1786_1873.xml>, [cit. 5. ledna 2023].

70 AHMP, SÚKR, Kniha k tématu pruské války s opisy a výpisy z úředních dokumentů, (1866) 1899, sign. 3410.

připsal svůj opus starostovi, jeho náměstkovi a městské radě, která se usnesla „*ve schůzi dne 14. června 1867 na tom, věnování té skladby přijmouti a skladateli čestné uznání vysloviti i jemu částku desíti dukátů co odměnu udělit*“.⁷¹ Jiný pozoruhodný kousek představuje divadelní hra *Die Preussen vor Prag. Historisches Schauspiel in 5 Bildern*, dokončená patrně již nedlouho po okupaci.⁷² Jejím tvůrcem byl dnes už bezmála zapomenutý pražský německý literát a novinář Clemens von Weyhrother, známý ve své době především jako autor pověstí, povídek, novel, ale také románů a dramatických kusů psaných mimo jiné pro amatérské divadlo.⁷³ Řečené libreto koncipoval jako historický výjev z časů neúspěšného obléhání Prahy Prusy za sedmileté války (1757), nicméně vyšperkoval ho jak panegyrickými, tak ironickými příklady k aktuální okupaci. Hru, která mimochodem nezůstala jediným jeho dílem s historizující tematikou, napsal Weyhrother na počest Václava Bělského a jmenovitě mu ji věnoval. Co je však ještě zajímavější – purkmistrovi tu vytvořil hrdinný předobraz v postavě někdejšího staroměstského primátora Jana Václava Vejvody ze Strombergu, přirovnávaného k Atlasu nesoucím na ramenou „*šťěstí a nešťěstí města*“. Nepřehlédnutelnou paralelu lze koneckonců vyčíst i ze závěrečného provolání: „*Ať žije naše císařovna královna! Ať žije habsburský dům! Necht' vzkvétá a prospívá navěky! Sláva!*“

Vojenská okupace Prahy roku 1866 patří paradoxně k těm méně atraktivním a prozkoumaným událostem prusko-rakouské války. Historiografie tohoto konfliktu soustředí tradičně svoji pozornost na bojové operace, zejména rozhodující bitvu u Hradce Králové/Sadové z 3. července, případně dopady pruské invaze na jiné oblasti českých zemí. Bližší vhléd do tehdejší situace české metropole zprostředkovávají tak dosud stále jen texty soudobých novinářů a beletristů. I z toho důvodu zahájila autorka svůj výzkum touto heuristickou studií, v níž představuje relevantní prameny zachované k danému údobí v Archivu hlavního města Prahy: protokoly ze zasedání rady, agendu prezidia, účetní materiál, listiny, rukopisy, drobné narativní ego-dokumenty a další. Poměrně hojné a rozmanité písemnosti městské správy dokládají, že radní a zastupitelé v čele s purkmistrem Václavem Bělským sehráli v letních měsících toho roku zcela klíčovou roli. Spolu se zdroji jiné provenience (doklady umělecké recepce, obrazovými prameny a denním tiskem) umožňují sledovat, jakým způsobem se místní samospráva zhostila nejen saturování okupační posádky a zajištění veřejného pořádku, ale také péče o uprchlíky, raněné, nezaměstnané a hladovějící. Zejména akta městské opatrovací komise doplněná tištěnými vyhláškami jak pražské, tak okupační

71 Koncept přípisu V. E. Horákovi z Rady hl. m. Prahy, Praha, 14. června 1867, AHMP, MHMP I., Prezidium rady a magistrátu, manipulace 1866–1870, sign. A 23/2, kart. 151 (skladba není přiložena).

72 AHMP, SÚKR, Libreto divadelní hry „Prusové před Prahou“ (*Die Preußen vor Prag*), 60. léta 19. století, sign. 2064.

73 *Deutsches Dichter-Lexikon. Biographische und bibliographische Mittheilungen über deutsche Dichter aller Zeiten*, Unter besonderer Berücksichtigung der Gegenwart für Freunde der Literatur zusammengestellt von Franz Brümmer, Zweiter Band, Eichstätt – Stuttgart 1877, s. 496.

správy prozrazují řadu detailů k organizaci ubytování, zásobování, povozů a plnění dalších rekvizičních požadavků. Podstatné přitom je, že udržet životaschopnost metropole a zabránit fatálním ztrátám se podařilo i přes absenci domácích ozbrojených složek, státních úřadů a sněmu, neboť jak zemské velitelství s vojenskou posádkou, policií a četnictvem, tak české místodržitelství a většina poslanců byly z Prahy předem evakuovány. Nakolik lze onen úspěch přičítat akceschopnosti samosprávných orgánů či iniciativě jednotlivců, případně zda i ve vypjatých chvílích docházelo mezi reprezentanty města k názorovým střetům a neshodám, ukáže teprve pokračující výzkum. Ten díky šíři a sdílnosti pramenů odhalí nepochybně i další podrobnosti dobových reálií.

Jisté zůstává to, že i přes opakované reminiscence na minulá pruská ohrožení české metropole z let 1744 a 1757, zaznívající shodně z pramenů úřední i umělecké povahy, nebyla už Praha roku 1866 táž co před sto lety. Stihla se mezitím proměnit v pulsující centrum kultury a jedno z nejprůmyslovějších měst monarchie.⁷⁴ Měla cihelny, pivovary a mlýny, továrny na výrobu vagónů, lodí, strojů, textilu či zařízení pro cukrovary a lihovary, měla plynárny provozující mimo jiné pouliční osvětlení, dále několik bankovních ústavů, pojišťovnu, zbrusu nový, v pořadí již třetí most přes Vltavu, paroplavební linky do Zbraslavi a Štěchovic a kromě toho železniční spojení s Kladnem, Plzní, Drážďany, Olomoucí a Vídní. Je zřejmé, že i přes újmy, které způsobila, nedokázala poslední pruská okupace rozvoj města ochromit a spíše ho ještě akcelerovala. Projekty, které následovaly, jako zrušení pevnostního statutu, vykupování pozemků od vojenské správy, bourání hradeb, asanace či elektrifikace, předznamenávaly již novou éru v dějinách Prahy na cestě k moderní evropské metropoli.

Mgr. Petra Vokáčová, Ph.D.

Archiv hlavního města Prahy

Petra.Vokacova@praha.eu

74 *Dějiny Prahy II.*, s. 163–215; Josef JANÁČEK, *Malé dějiny Prahy*, Praha 1977, s. 318–339; Martina MAŘÍKOVÁ, *Život na pražských hradbách v době míru (druhá polovina 18. století až 1860)*, in: Olga Fejtová – Martina Maříková – Jiří Pešek (eds.), *Město a jeho hrady*, Praha 2019 (= *Documenta Pragensia* 38), s. 217–234; *Osm století pražské samosprávy*, s. 71.

Summary

The 1866 Prussian Occupation of Prague in the Light of Documents from the City Archives

The military occupation of Prague in 1866 paradoxically belongs among the less attractive and researched events of the Austro-Prussian War. The historiography of this conflict traditionally focuses its attention on combat operations, especially the decisive battle at Hradec Králové/Sadová on July 3rd, or on the effects of the Prussian invasion of other areas of the Czech lands. A closer look at the situation in the Bohemian capital at the time thus still only appears in the work of contemporary journalists and novelists. It is also for this reason that the author started her research with this heuristic study, in which she presents relevant sources for the given period preserved in the Prague City Archives: minutes from council meetings, the agenda of the praesidium, accounting materials, charters, manuscripts, small narrative egodocuments, and more. The relatively abundant and diverse writing of the city administration proves that the city councillors and representatives led by the burgomaster Václav Bělský played an absolutely key role in the summer months of that year. Along with sources of other provenance (documents of artistic reception, pictures, and the daily press), it makes it possible to follow how the local city government undertook not only to supply the

occupying garrison and secure public order, but also to care for refugees, the wounded, the unemployed, and starving people. In particular, the files of the city procurement commission, supplemented by printed decrees of both the Prague and occupation administrations, reveal a number of details regarding the organisation of accommodation, supplies, and carriages and the fulfilment of other requisition requirements. It remains significant that maintaining the viability of the capital and preventing fatal losses was successful despite the absence of provincial armed forces, the state authorities, and the assembly, as both the headquarters with a military garrison, police, and gendarmerie, as well as the Bohemian governorship and most of the deputies had been evacuated from Prague in advance. Only the ongoing current research will show the extent to which this success can be attributed to the capacity for action of self-governing bodies or the initiative of individuals, or whether even in tense moments there were disagreements and clashes between city councillors and representatives. Thanks to the breadth and testimony of the sources, this discovery will undoubtedly also reveal other details of life at the time.